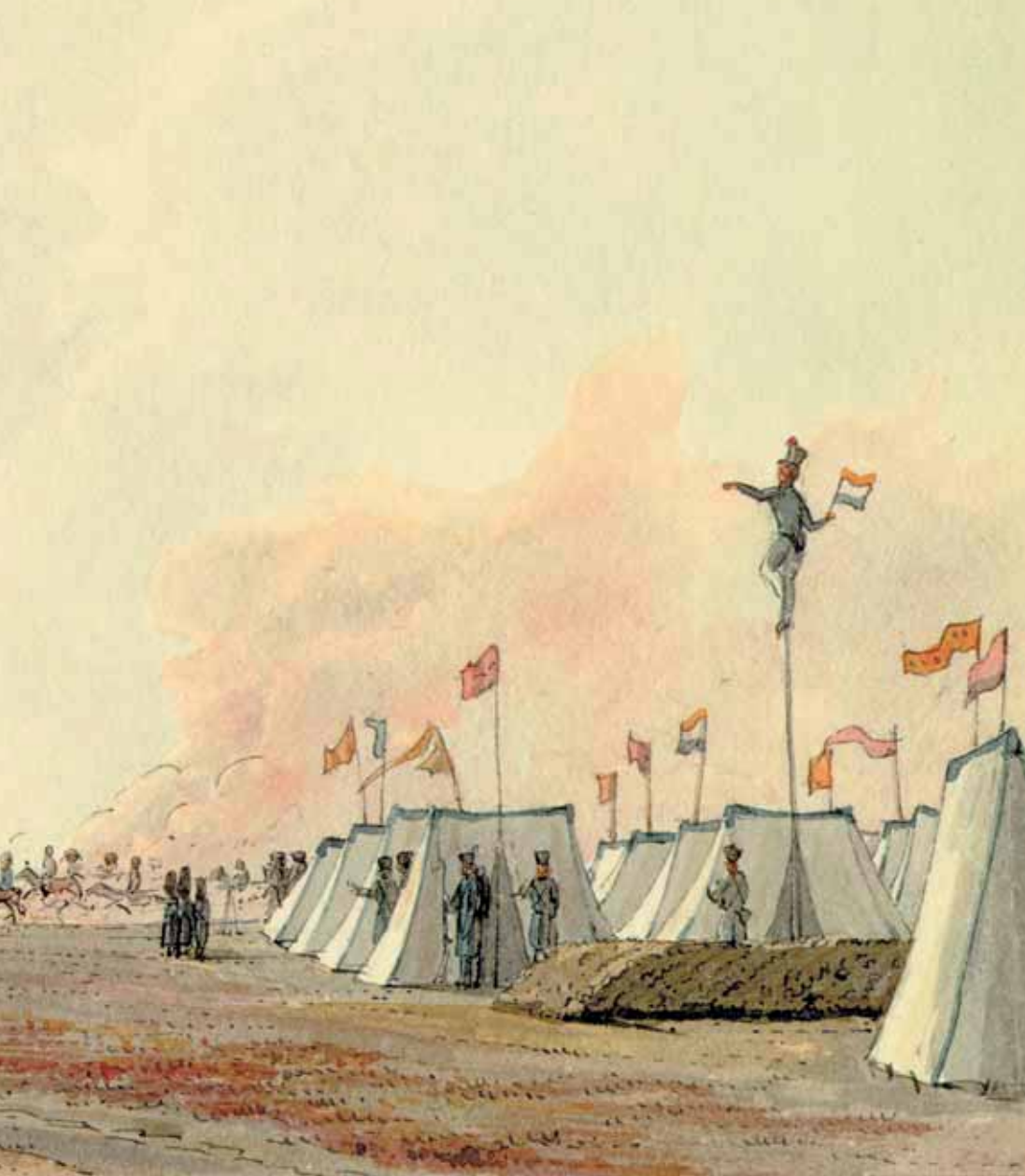

'Prins Frederik rijdt naar zijn tent in het Camp Reijen op 18 juni 1831.' Tekening van Jonkheer Mr. Daniel Theodoor Gevers van Endegeest (1793-1877), vrijwillig schutter tijdens de Tiendaagse Veldtocht tegen de Belgen (Atlas van Stolk, Rotterdam).

De samenvoeging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden tot het Verenigd Koninkrijk waartoe het Wener Congres in 1815 had besloten, was geen succes. De Belgen, die zich (niet geheel ten onrechte) op allerlei terreinen voelden achtergesteld bij de Hollanders, lokten op 25 augustus 1830 de strijd uit. Twee maanden later werd die in hun voordeel beslecht: België werd een onafhankelijke staat. Koning Willem I kon zich echter maar moeilijk neerleggen bij de scheidingsvoorwaarden; hij riep naast de profes-

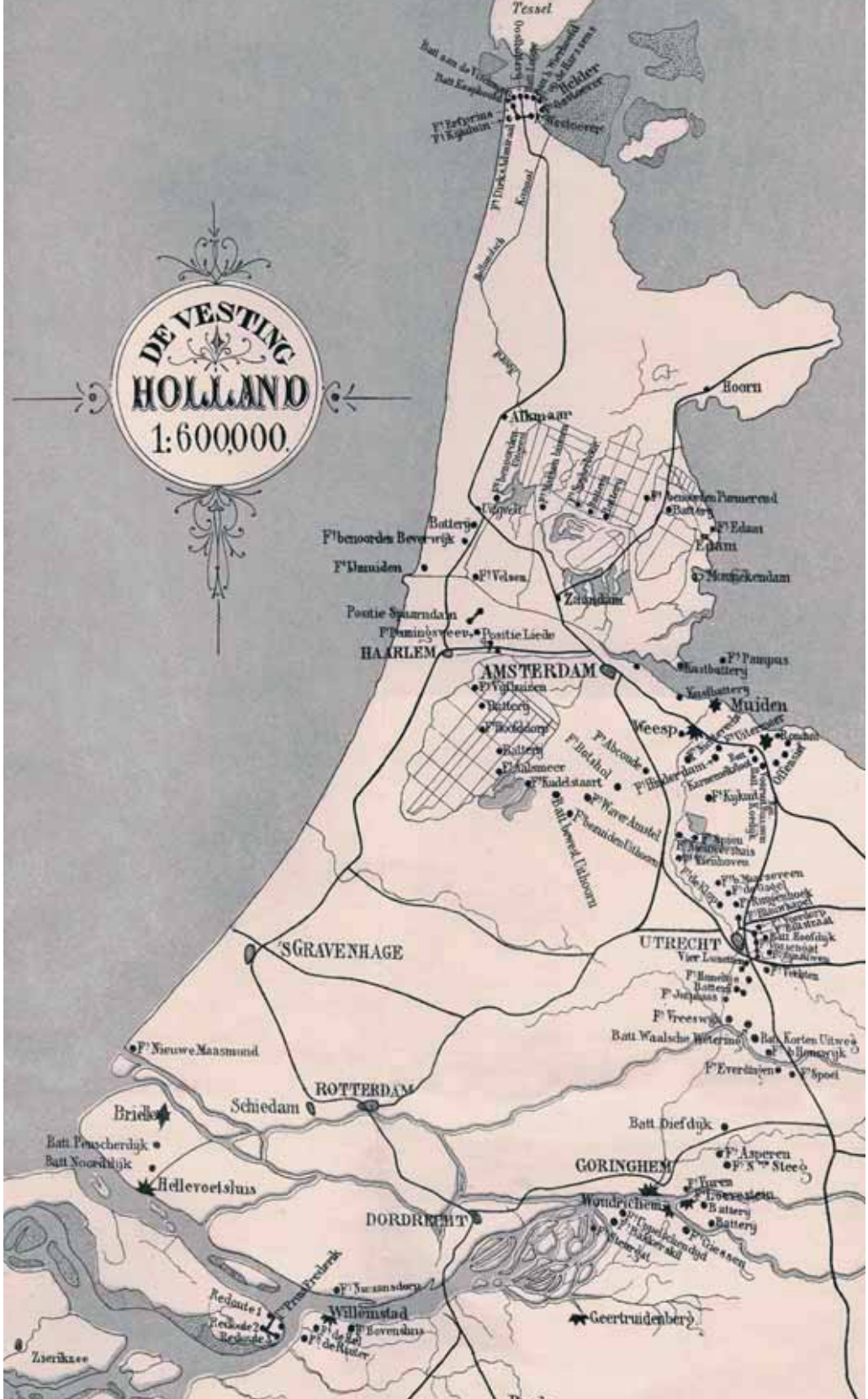
sionele manschappen ook vrijwilligers op om zich te bewapenen en begon op 2 augustus 1831 de zogeheten Tiendaagse Veldtocht. Het Belgische leger werd verslagen, maar aan de scheiding tussen Noord en Zuid veranderde niets. Deze afbeelding toont een aardig voorbeeld van de Oranje-koorts die het hele gebeuren ontketende. De amateur-tekenaar schreef op wat er te zien is: links de 'Tenten van het baton granadiers', midden achter 'de Prins op den straatweg van Breda naar Tilburg' en rechts: de 'Tenten der Haagsche schutterij, vlaggende met de oranje zakdoeken van Captein Rengers en met den strooijen schutter.' Dit is de als schutter verklede stropop die vanaf een hoge paal het rood-wit-blauw de lucht insteekt. Je moet wat verzinnen, op zo'n lege kale vlakte.

Tijdens manoeuvres in Limburg in 1901 trok een deel van de militairen onder grote publieke belangstelling door Maastricht.

In de negentiende eeuw wilde het Nederlandse leger zich verdedigen in de zogeheten Vesting Holland, die haar kracht aan onderwaterzettingen moest ontleenen.

DE VESTING
HOLLAND
 1:600,000.

Oorlog en Vrede

WIM KLINKERT

De burger als militair

In de negentiende eeuw werd de (mannelijke) Nederlandse staatsburger op verschillende wijzen geconfronteerd met de zwaarmacht van de staat. Als hij in een van de vele garnizoenssteden woonde, zag hij militaire muziekkorpsen en eenheden door de straten paraderen, kon hij militaire sportdemonstraties bijwonen of kon hij, als hij tot de gegoede stand behoorde, in zijn sociëteit officieren ontmoeten. Gewelddadiger ontmoetingen vonden plaats als militairen ingezet werden als ordehandhavers tijdens kermisopstandjes of stakingen.

De militaire organisatie kwam het meest indringend in het leven van de burger, als hij zijn militaire dienstplicht moest vervullen. Weg van zijn eigen omgeving, in een vreemde organisatie moest hij een jaar het vaderland dienen. Populair was dit nooit, zo lang het kon ontliet de gegoede burgerij deze plicht massaal door zich vrij te kopen.

Beide aanrakingen met de militaire organisatie – het naast elkaar leven in de garnizoensstad en de dienstplicht – lenen zich niet bij uitstek voor een tastbare museale presentatie. Dat kan beter door een fort, bijvoorbeeld uit de Nieuwe Hollandse Waterlinie, na te bouwen en daarin aspecten van het militaire leven te tonen. Zo'n wat meer spectaculaire uitbeelding leent zich bovendien goed voor koppeling aan andere thema's van het museum.¹

Forten zijn nauw verbonden aan techniek en aan het omliggende landschap. Bij techniek valt niet alleen te denken aan wapentechniek in de vorm van geschut, mitrailleurs en geweren, maar ook aan bouwtechniek in baksteen en beton en aan communicatiemiddelen. Al deze technische aspecten maakten in de negentiende eeuw in een militaire context een snelle ontwikkeling door. Voor het publiek kunnen deze technische aspecten in letterlijke zin tastbaar worden gemaakt.

De relatie met het omliggende land, veelal polders, heeft te maken met de te stellen inundaties, de zeer typisch Nederlandse wijze van verdediging.

¹ Museale 'forten', of delen daarvan, zijn te vinden in het Vestingmuseum in Naarden en het Kustverdedigingsmuseum in Hoek van Holland. Indringender representaties van de mens in oorlog zijn te beleven in het Imperial War Museum in Londen.

Dit kan in schaalmodellen duidelijk gemaakt worden. Ook camouflage in het landschap is een aanknopingspunt, evenals de relatie met de infrastructuur. Forten lagen over het algemeen juist daar, waar linies door rivieren, wegen en spoorwegen doorsneden werden. Hier ligt dus een link met het thema *Land en Water*. In het fort kan de bezoeker een idee krijgen van het soldatenleven, de uniformen en uitrustingsstukken. Nemen we dit wat breder, dan kan hierbij ook de beroepsofficier, zijn scholing en zijn wijze van leidinggeven aan bod komen.

Zijdelings zou aandacht besteed kunnen worden aan het verzet tegen het militaire apparaat, de dienstweigering en het pacifisme. Deze verschijnselen waren in de negentiende eeuw weliswaar marginaal, maar met drukwerk is er wel op te wijzen. Hier kan een verband gelegd worden met de opkomst van de arbeidersklasse. De publicaties uit die zuil waren, vanzelfsprekend, in kazernes absoluut verboden. Wat wel kon, waren katholieke en protestante pogingen door de vestiging van cantines en militaire tehuizen het leven van de soldaat iets te veraangename(n) en te ‘beschaven’. Daarmee moest de soldaat afgehouden worden van drank en verkeerde vrouwen, de twee grootste verleidingen van iedere geüniformeerde. Hier ligt een koppeling met het thema *Lichaam en Geest*.

Het statische element in de vorm van versterkte linies vormde in de negentiende eeuw een dominante component van de landsverdediging. De technologie, vooral van waterstaatkundige aard, die vereist was om deze linies tot werkelijk sterke verdedigingswerken te maken, bereikte in deze periode zijn hoogtepunt. Nederland nam hiermee een unieke plaats in de wereld in. De huidige aandacht voor deze linies, zij het in de vorm van de plaatsing op de UNESCO werelderfgoedlijst, zij het in de vorm van cultuurlandschappelijk beleid zoals in de Belvédère² en Panorama Kraijenhoff³ of in de vorm van toeristische exploitatie rechtvaardigt ook aandacht in een museaal/historisch kader voor dit Nederlands verleden.

Een fort kan niet het hele verhaal vertellen. Behalve over fortelinies beschikte de Nederlandse krijgsmacht ook over een veldleger dat na 1870 ten koste van de fortin aanmerkelijk aan belang won. Een veldleger oefent op kampementen op de heide, houdt marsoefeningen, heeft eenheden te paard bij zich en is van een massaal karakter. Deze aspecten laten zich in een fort minder goed uitbeelden, maar ze zijn wel een belangrijke karakteristiek van het militaire leven dat in foto's, prenten en schilderijen zoals van George Breitner is vastgelegd.

2 <http://www.belvedere.nu/>.

3 <http://www2.minlnv.nl/thema/groen/ruimte/ols/algemeen/vb/inftgroav43.shtm>.

Isaac Israëls, Militaire begrafenis, 1882, olieverf op doek, 126 x 261 cm (Gemeentemuseum Den Haag).

De schilderijen die Isaac Israëls aan het begin van zijn loopbaan maakte van het militaire leven zijn gespeend van iedere heroïek en doen daardoor waarheidsgetrouw aan. Er liggen echter wel verscheidene voorstudies aan ten grondslag (uit: cat. tent. De schilders van Tachtig. Nederlandse schilderkunst 1880-1895, Zwolle/Amsterdam 1991).